

ПСАЛАМ 55 КАО КРИТЕРИЈУМ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ ОДНОСА ИЗМЕЂУ СВЕТОГ САВЕ И СТУДЕНИЧКОГ ИГУМАНА СПИРИДОНА

Дуго је идеализован однос светог Саве са студеничким игуманом Спиридоном, а један од најзначајнијих аргумената у прилог овој тези је било Савино цитирање Пс 55,13-14 као показатељ одличних односа међу њима. Проблем са овим становиштем је што не узима у обзир шири контекст Пс 55 који је, због невероватне фреквенције читања Псалтира у манастирима чије је Типике писао свети Сава, сигурно био добро познат игуману Спиридону. Не треба сумњати да је Спиридон био у стању да тренутно схвати намераване алузије на псаламски текст у међусобној комуникацији. Ако узмемо у обзир да је Пс 55 псалам „изневереног пријатељства”, чији садржај описује неизмерни јед човека издатог од стране најближег пријатеља, онда Савино коришћење Пс 55,13-14 поприма сасвим другу конотацију. Игуман Спиридон није доживео Савино Писмо тако безбрижно као што претпостављају савремени истраживачи. Цитирање Пс 55,13-14 ради описа Савиног односа са игуманом Спиридоном упућује на пишчеву иронију у приказивању Спиридоновог пријатељства као понашање пријатеља-издајнице. Због тога цитирање Пс 55,13-14 није слика идеалних односа између светог Саве и Спиридона већ га треба схватити као ургентан позив изневереног пријатеља да се Спиридон што пре врати на пут којим се заветовао светом Сави.

Кључне речи: свети Сава, Спиридон, псалам 55, пријатељство, изневеравање, иронија.

Последње литерарно дело светог Саве и истовремено прво дело епистоларног жанра у старој српској књижевности (БОГДА-НОВИЋ 1991: 149), *Писмо игуману Спиридону*, не представља предмет опсежнијих истраживања, као што је то случај са осталим делима првог српског архиепископа. Уобичајено је да се ово Савино писмо¹ тумачи као показатељ добрих и присних односа

* darkovelja@yahoo.com

¹ Иако говоримо у чланку о писму у једнини, постоји убедљива аргументација да *Писмо* представља компилацију два Савина писма написана са другог путовања по Светој Земљи (ТРИФУНОВИЋ 2009: 310). Изгледа да је у питању

између пошилаоца и студеничког игумана (КАШАНИН 1975: 119; ПОДСКАЛСКИ 2010: 268), што лепо сумира Томислав Јовановић: „Испуњено је необичном нежношћу у Савином обраћању игуману Спиридону и по томе представља својеврсну реткост у српској епистоларној књижевности” (ЈОВАНОВИЋ 1998: xxv). Сврха овог чланка ће бити да доведе у питање ову широко распрострањену тврдњу и да покаже како је њихов однос био компликованији, док ће методологија бити везана за литерарну анализу *Писма* у светлу Савиног цитирања Пс 55, 13-14 као пивоталног псалмског (светописамског) цитата у наведеном делу.

Истраживачи Савиног *Писма* су направили прве кораке при уочавању значаја светописамских цитата или алузија у овом делу. При том, они се ограничавају преваходно на њихову детекцију у тексту *Писма*, без озбиљнијег упуштања у истраживање разлога због којих свети Сава користи баш одређене библијске стихове и теме. Љиљана Јухас-Георгиевска се позива на запажање Душана Глумца да је у уводној и завршној формули Писма приметно „значајно ослањање на увод и завршетак Друге посланице апостола Павла Коринћанима. Уводној формули „Благодат вам и мир од Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа” одговара други стих првог поглавља авлове посланице. Завршна формула пак има паралелу у тринаестом стиху тринаестог поглавља Павлове посланице” (ЈУХАС-ГЕОРГИЕСКА 2005: 83). Ипак, највише је у овом правцу отишао Ђорђе Трифуновић који први примећује коришћење Пс 55, 13-14 у Савином *Писму*: „Овакав начин обраћања, тако нам се увек чинило, никако не иде уз име светог Саве. Свети Сава се, ипак, свесно и намерно овако обраћа зато што зна да ће прималац одмах препознати порекло наведених речи. А то су два стиха из LIV псалма (према Септуагинти је LIV, 14-15)², што до сада није

једна врста колекције Савиних писама стриктно везаних за манастир Студеницу, пошто је несумњиво да је “Савино Писмо игуману Спиридону...само део Савине обимне преписке коју је водио са члановима своје породице, са многим црквеним личностима и појединим владарима” (ЈУХАС-ГЕОРГИЕСКА 2005: 85).

² Иако се масоретски јеврејски текст (М) и грчки превод Септуагинте (LXX) слажу у погледу броја псалама (150), разликују се у њиховом набрајању. Ова разлика настаје јер LXX спајају у један псалм следеће псалме из масоретског текста: а) Пс 9 и Пс 10, б) Пс 114 и Пс 115. Истовремено, деле текст Пс 116 и Пс 147 на по два псалма, тако да се опет добија исти коначни број псалама. Другим речима, септуагинтално набрајање псалама у највећем делу Псалтира (Пс 9-Пс 113 и Пс 117-146) заостаје за један у односу на масоретско набрајање псалама

запажено и обележено у издањима изворника и превода Писма. Тон обраћања одређује подтекст псаламских стихова и три кључне речи: равнодоушњњ (ἰσόψυχος, истомишљеник, једнодушан, истодушан, сродна душа), владика (ἡγεμών, друг, вођа, предводник), знаніе (γνωστός, знанац, пријатељ)” (ТРИФУНОВИЋ 2009: 311, ф. 2). Иако се и Трифуновић задовољава само са детекцијом псаламског стиха и не покушава да анализира значај и функцију његове рецепције у Савиној аргументацији, значајно је да препознаје важност псаламских стихова за разумевање комуникације између светог Саве и игумана Спиридона. Опште је познато колики је био значај Псалама за светог Саву, као и колику је фреквенцију читања истих одредио у *Карејском Типику* и *Уставу за држање Псалтира*: за дан да се прочита цео Псалтир. Због тога је Трифуновић потпуно у праву када узима као сигурно да је због такве упознатости са Псалтиром, свети Сава могао да зна да ће игуман Студенице одмах препознати наведене псаламске стихове³. Овде се Трифуновић зауставио и није се запитао о значају избора стихова Пс 55, 13-14 у тексту Савиног *Писма*, као и шире значења целог Пс 55 за садржај *Писма игуману Спиридону*. Ако имамо на уму да је Пс 55 псалам који говори о једу изневереног пријатељства, онда свети Сава није случајно употребио цитат из овог псалма (Пс 55, 13-14), нити је логично претпоставити да игуман Спиридон није разумео шта значи Савино цитирање овог псалма у обраћању њему. Да бисмо јасније разумели функцију Савиног цитирања Пс 55, 13-14, као и могућу рефлексију на однос између светог Саве и игумана Спиридона, потребно је укратко анализирати садржај Пс 55, који је несумњиво био познат како пошиљаоцу тако и примаоцу *Писма*. Пошто су и свети Сава и игуман Спиридон били одлично упознати са садржајем наведеног псалма, покушаћемо и ми, као и њих двојица, да прочитамо *Писмо* у светлу Пс 55. Због овако постављене методологије, прво ћемо анализирати Пс 55, а онда ћемо се упустити у тумачење *Писма* и односа бившег и тадашњег игумана Студенице кроз резонанцију наведеног библијског текста у тексту *Писма*.

(ДОЈКОС 1985: 169). Пошто СПЦ следује масоретском бројању псалама, септуагинтални Пс 54 се води као Пс 55, о коме ми и говоримо у овом чланку.

³ О фреквенцији читања Псалама као методолошком водичу за разумевање Савиних дела в. КРСТИЋ 2010: 35.

А) Кратка анализа 55. псалма

Пре приступању краткој анализи Пс 55 у циљу сагледавања значаја наведеног псалма за разумевање Савиног обраћања игуману Спиридону потребно је нагласити који превод псалма ћемо користити у нашем раду. Чињеница је да постоје одређена неслагања између Даничићевог превода текста Пс 55, који је ближи масоретској верзији псалма (М) и превода епископа Атанасија Јевтића, који је урађен на основу септуагинталне верзије (LXX) истог псалма. Одлучили смо се за последњи превод не само због теолошке учености и познавања библијских језика од стране умировљеног епископа – што је дефинитивно недостајало филологу Даничићу – већ и што је свети Сава вероватно читао септуагинталну верзију псалма. Наиме, Септуагинта је била званична верзија Старог Завета за Византију и византијски културни „комонвелт” (МАГДАЛИНО, НЕЛСОН 2010), како у грчком оригиналу тако и у словенском преводу, тако да је оправдано претпоставити да је псаламски текст светом Сави и игуману Спиридону био познат у овој верзији:

1. Чуј, Боже, молитву моју
и не презри мољења мога.
2. Погледај на ме и услиши ме.
Ожалостих се размишљањем мојим и смутих се
3. од вике непријатеља (ἐχθροῦ), и од тлачења грешника (ἀμαρτωλοῦ);
јер навалише на ме безакоње,
и у гневу прогањаху ме.
4. Срце се моје смути у мени
и страх смртни (δειλία θανάτου) нападе на мене.
5. Страх и трепет дође на ме,
и покри ме тама.
6. И рекох: Ко ће ми дати крила као голубу,
и полетећу и починућу.
7. Гле, удаљих се (ἐμάκρυνα) бежећи,
и настаних се у пустињи. (Диапсалма).
8. Чеках Бога, Који ме спасава
од малодушности и од буре.
9. Потопи (их) Господе, и раздели језике њихове;
јер видех безакоње и свађу у граду.
10. Дању и ноћу опкољавају га на зидовима његовим,
и безакоње и мука је посред њега.
11. Усред њега је погибао
и не оскуде од тргова његових лихварство и превара.
12. Јер ако би непријатељ (ἐχθρός) ругао ми се, претрпео бих;
и ако би мрзитељ (ὁ μισὸν) говорио на ме велеречиво, сакрио бих се од њега.
13. Него ти, човече, истодушни (ἄνθρωπε ἰσόψυχε),
господару (ἡγεμόν) мој и познаниче (γνώστῃ) мој.

14. који се заједно са мном наслађиваше јелима,
у дом Божији хођасмо једнодушно.
15. Нека дође смрт (θάνατος) на њих,
и нека сиђу у ад живи;
јер је лукавство у насељима њиховим усред њих.
16. А ја к Богу завапих,
и Господ услиша ме.
17. Вечером и јутром и у подне казиваћу,
и јављаћу, и услишиће глас мој.
18. Избавиће у миру душу моју од оних који ми се приближују,
јер их много беше против мене.
19. Услишиће Бог и понизиће их,
Он који постоји пре векова. (Диапсалма).
Јер нема у њих промене, јер се не убојаше Бога;
20. пружише руку своју на узвраћање,
оскврнише завет (διαθήκην) његов.
21. Разделише се од гнева лица Његовог,
и приближише се срца њихова;
умекшаше се речи њихове већма од масла,
а оне су (уствари) стреле.
22. Пренеси на Господа бригу своју и Он ће те отхранити;
неће дати довека посртања праведнику.
23. А ти ћеш их, Боже, низвести у јаму пропасти (εἰς φρέας διαφθορᾶς).
Људи крвници и лукави
неће саставити ни половину дана својих.
А ја се у Тебе уздам, Господе.

И површно читање Пс 55 открива да је овај псалм класична тужбалица (ВАЈЗЕР 1962: 419), у којој се аутор осећа прогоњен и смртно угрожен од својих непријатеља. Аутор је огорчен и уплашен, чак и за свој живот и једина му је жеља да побегне што даље од града у коме царују грех и превара. Језик који писац користи у Пс 55, 3-7 је веома експресиван и показује страх чак и при слушању гласова непријатеља (РОЦЕРСОН-МЕКЕЈ 1977: 32). Непријатељи и грешници нису само наудили писцу већ увлаче цео град у своје безакоње. И сам град писца постаје град греха (Пс 55, 9-11). Праведна Божја казна коју писац призива на град алудира на архетипски град греха у Библији, на Вавилон и епизоду са чувеном Вавилонском кулом (ВАЈЗЕР 1962: 420). Раздељивање језика као казна (Пс 55, 9) директно асоцира на поделу језика као казну међу народима због греха гордости (Пост 10, 25; 11, 9). Ауторово позивање на казну граду која евоцира грешни Вавилон показује са колико огорчења доживљава понашање својих бивших суграђана.

Ипак, непријатељско понашање његових бивших суграђана, које доживљава као грешнике и непријатеље, није оно што га највише боли у страдању. Све би он то издржао (Пс 55, 12); оно

што је извор пишчеве огорчености је издаја присног пријатеља и његово сврставање на страну пишчевих прогонитеља (Пс 55, 13-14) (ДАХУД 1979: 30). У ту сврху подсећа неверног пријатеља на њихову некадашњу блискост (Пс 55, 13), која се манифестовала учешћем у заједничким трпезама, као и заједничким одласком у храм Господњи (Пс 55, 14).

Сликовиту и упечатљиву пишчеву тужбалицу смењује пишчево поверење у Бога (Пс 55, 23), у Његов праведни суд и подршку праведнику (Пс 55, 22). Писац призива на противнике, у које укључује и свог некадашњег пријатеља, најстрожу казну (Пс 55, 15) која оваплоћује библијско схватање *ius talionis*-а: као што су пишчеви непријатељи радили њему о глави (Пс 55, 4) тако и он тражи од Бога смртну казну за своје противнике. Она је формулисана тако да подсећа на парадигматску библијску казну – казну Кореја, Датана и Авирона у Бр 16 за буну против Мојсија, изасланика Божјег: „Ако ли што ново учини Господ, и земља отвори уста своја и прождре их са свим што је њихово, и сићу живи у гроб, тада знајте да су ови људи увредили Господа (Бр 16, 30)“.

Најтежа оптужба, коју писац упућује својим противницима, у које укључује и свог бившег пријатеља, је оптужба за оскврњење завета Божјег (Пс 55, 20: ἐβεβήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ). Псалмопојац користи стандардну софиолошку оптужбу да његови непријатељи немају страх Божији (Пс 55, 19), тако да ништа одређеније не можемо да сазнамо о карактеру њиховог преступа. Једини закључак који можемо да изведемо је да писац директно везује своје страдање од стране својих противника, и нарочито свог бившег пријатеља, за њихово преступање завета Божјег. То је страшна оптужба, јер претпоставља потпуни прекид односа између грешника и Бога, што се најбоље види у Пс 89, 34: „Нећу погазити завета свога (βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου), и што је изашло из уста мојих нећу порећи“. Израз βεβηλοῦν τὴν διαθήκην укључује у себе извесно гажење датог обећања или кршење задате обавезе, што би у контексту Пс 55 могло да се односи на извесни ритуал или ритуале везане за храмовно богослужење (Пс 55, 14).

Б) Пс 15,13-14 и однос светог Саве и игумана Спиридона

Када свети Сава ословљава игумана Спиридона цитирањем Пс 55, 13-14 онда се, имајући у виду садржину псалма, као и

неупитну упознатост како пошиљаоца тако и примаоца *Писма* са њом, природно рађа сумња у добре и хармоничне односе између два српска духовника. Да је свети Сава заиста желео недвосмислено да похвали пријатељство игумана Спиридона не би користио цитат из Пс 55, 13-14, јер у псаламском тексту наведени стихови имају за циљ да до крајњих граница нагласе сву моралну наказност изневеравања најближег пријатеља. Потпуно се слажемо са наведеном Трифуновићевом констатацијом да је игуман Спиридон аутоматски разумео одакле је свети Сава позајмио изразе при обраћању њему, али би било невероватно да се игуман Спиридон ограничио само на цитиране стихове Пс 55, без повезивања са контекстом и садржајем целокупног псалма. Савина директна алузија на Пс 55, 13-14 имала је за циљ да у Спиридоновом уму аутоматски евоцира псаламски контекст наведених стихова, што би имало за последицу да се игуман Спиридон препозна у лику пријатеља-издајце. Другим речима, тешко је претпоставити да игуман Спиридон није разумео сврху Савиног цитирања псалма о огорчености због пријатељеве издаје.

Ако је тачан овај наш закључак о интертекстуалној зависности Савиног цитирања Пс 55,13-14 у светлу садржине Пс 55 као тужбалице због изневереног пријатељства, онда и Савино *Писмо* и његово обраћање игуману Спиридону попримају сасвим нову димензију. *Писмо* више не представља једноставну и простосрдачну комуникацију између светог Саве и његовог духовног чеда, која би претпостављала најбоље могуће односе међу њима двојицом, већ индикатор проблема у њиховом односу. Ако свети Сава користи Пс 55 као библијски оквир приказивања односа са игуманом Спиридоном - имајући стално у виду неподношљив јед изневереног пријатеља у Пс 55 - онда је сасвим сигурно да је, бар из Савине перспективе, проблем у њиховом односу био изузетно велики. Истовремено, стилистички гледано, свети Сава не користи недвосмислени опис пријатељства већ прибегава својеврсној иронији када игумана Спиридона назива пријатељем по слици пријатеља из Пс 55,13-14. Свети Сава преузима псаламски мотив о пријатељству из Пс 55, 13-14 и разрађује га описујући игумана Спиридона као чедо; при томе, псаламски израз „дом Божији” би се у контексту Савине кореспонденције са игуманом Спиридоном несумњиво односио на Студеницу као на „божанствени дом” (домѡѡ твоемѡѡ

божьствѣномѹ). Псаламско заједничко одлажење псалмопојца и његовог неверног пријатеља у дом Божји имао би паралелу у Савином заједничком боравку са Спиридоном у „божанственом дому” Студеници.

Шта је натерало светог Саву на овакав корак? О каквом се конкретно проблему ради у односу са игуманом Спиридоном не види се експлицитно из текста *Писма*, мада постоје неке индиције. Стиче се утисак да свети Сава описује немире у Студеници. Његово петоструко призивање мира у манастиру Студеници указује на турбулентно стање у лаври светог Симеона, што је поткрепљено изузетно строгим проклетством упућеним онима који чине зло Студеници: „Мир Божји нека се излије у срца ваша, и онога који вас благосиља благосиљам, а оне који вам зло чине проклињем, да не буде на њима милост Божија, ни на домовима њиховим, и да погину као безумни Арије” (СВЕТИ САВА 1998: 225). Помињање архијеретика Арија у клетви није само реторички украс већ је сигуран знак озбиљности ситуације у Студеници, барем из Савине перспективе.

Ако се запитамо каква је веза између игумана Спиридона и „узбунитеља” у Студеници, подаци које налазимо у *Писму* нам не дају неку јасну слику по том питању. Чињеница да свети Сава пореди „узбунитеље” са Аријем би говорила у прилог томе да су они чланови манастирског братства, а не спољни непријатељи, јер је и александријски свештеник Арије развио своју јерес у крилима Цркве. То би онда значило да је један део манастирског братства дошао у озбиљан и отворен сукоб са ауторитетом светог Саве. На основу *Писма* изгледа да се игуман Спиридон (још) није сврстао на страну побуњеног братства, што се потврђује и у наставку кореспонденције. Свети Сава шаље игуману Спиридону разне реликвије из Свете Земље, али му истовремено упућује и упозорење: „Чувај се, чедо моје слатко, да не изађеш из неког мог завета. Па ако човек и сав свет задобије, а душу своју изгуби, која је корист?” (СВЕТИ САВА 1998: 227). О ком завету се ради тешко је рећи; можда је реч о монашком завету или о некој врсти заветовања између светог Саве и игумана Спиридона. У сваком случају, Савино помињање завета у контексту цитирања Пс 55,13-14 би било ефектно подсећање на Пс 55,20, где се помиње кршење завета од псалмопојчевог неверног пријатеља. Према томе, свети Сава

упозорава игумана Спиридона да сачува свој завет са њим и да не постане као неверни пријатељ из Пс 55, упркос постојању „узбунитеља” међу манастирском братијом. На истом фону се налази и последње Савино упозорење игуману Спиридону: „ако се ко буде саблазнио, али ти се не саблажњавај, јер ће доћи Господ и неће закаснити, и да чујеш овај глас: Добри и верни рабе, у малом веран, над многим поставићу те; уђи у радост Господа свога! (Мт 25,21)” (СВЕТИ САВА 1998: 229). Помињање есхатолошког појма саблазни (Мт 13,41: σκάνδαλον) у контексту такође есхатолошког дискурса у Мт 25 указује на крајњу озбиљност ситуације у Студеници; став игумана Спиридона према саблазни „узбунитеља” ће имати есхатолошке последице, наиме биће критеријум на основу којег ће Бог да му изрекне благослов (или проклетство) на дан Суда!

Из наведених Савиних оштрих упозорења, натопљених есхатолошком атмосфером Суда Божјег, није неосновано видети у игуману Спиридону личност која се налази веома близу сврставања на страну Савиних противника у Студеници. Свети Сава пише студеничком игуману писмо којим, телесно одсутан из Студенице, покушава да га задржи уз себе да се не саблазни, иако су други од братије то већ учинили. Свети Сава иронично назива Спиридона пријатељем речима из Пс 55,13-14, не зато јер констатује да га је студенички игуман већ издао већ напротив, да би му упутио апел да то не учини и да се не сврста на страну „узбунитеља”! Игуман Спиридон не треба да се саблазни о њега и да га изда као неверни пријатељ из Пс 55, који је притом прекршио и свој завет. У контексту Пс 55, ако је неодређен број студеничке братије (већина?) изневерио светог Саву, тим чином је постао интертекстуална паралела безбожницима из Пс 55; као што их псалмопевац проклиње и призива казну Божју на њих, тако исто и свети Сава проклиње своје непријатеље и призива Божју казну на њих (крај својствен архијеретику Арију). Са друге стране, ситуација са игуманом Спиридonom је другачија. За њега још постоји нада да се не сврста уз Савине непријатеље, бар из архиепископове перспективе из Свете Земље, па му зато шаље упозорења и молбе, али и поклоне. Свети Сава му се иронично обраћа речима из Пс 55,13-14 надајући се да ће игуманово препознавање псаламског контекста наведених стихова - контекста псалма о изневереном пријатељству – утицати да се

студенички игуман тргне и не постане неверни пријатељ из Пс 55. У супротном, и њега чека судбина неверног пријатеља из Пс 55, која је истоветна Аријевом проклетству.

В) Закључак

Тешко да се може наћи упечатљивији пример важности познавања библијског, и пре свега псаламског текста за разумевање старе српске књижевности од Савиног коришћења Пс 55, 13-14 у *Писму игуману Спиридону*. За данашње време је просто невероватна фреквенција читања Псалама коју налаже свети Сава. Она је имала за последицу да како свети Сава тако и људи из његовог окружења, међу којима је сигурно био и игуман велике лавре светог Симеона, готово напамет познају текст Псалтира. Такође, не треба сумњати да су били у стању да тренутно схвате намераване алузије на псаламски текст у међусобној комуникацији. Због тога, оправдано је упитати се да ли је данас могуће озбиљно приступити проучавању књижевног наслеђа светог Саве без доброг познавања Псалтира (и шире, Светог Писма). Оваква методологија приступу Савином књижевно-теолошком наслеђу налази оправдање у анализи *Писма* у светлу стихова Пс 55, 13-14, који представљају Савину смерницу читаоцу да треба да узме у обзир садржај Пс 55 при читању *Писма*. Скоро је невероватно да Спиридон није аутоматски препознао Савину намеру цитирањем стихова из псалма-тужбалице о изневереном пријатељству. Ако су наше претпоставке иоле основане, онда се намеће закључак да игуман Спиридон није доживео Савино *Писмо* тако безбрижно као што претпостављају савремени истраживачи, већ као ургентан позив изневереног пријатеља да се што пре врати на пут којим се заветовао светом Сави.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БОГДАНОВИЋ 1991: Богдановић, Димитрије. *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска Књижевна Задруга, 1991.
- ВАЈЗЕР 1962: Weiser, Artur. *The Psalms: A Commentary*. Louisville: Westminster John Knox, 1962.
- ДАХУД 1979: Dahood, Mitchell. *Psalms II (51-100)*. New York: Doubleday, 1979.
- ДОЈКОС 1985: Δόικος, Δαμιανός. *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη (Ειδική Εισαγωγή)*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1985.
- КАШАНИН 1975: Кашанин, Милан. *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета, 1975.

Дарко Ј. Крстић

- МАГДАЛИНО, НЕЛСОН 2010: Magdalino, Paul-Nelson, Robert (ed.). *The Old Testament in Byzantium*. Washington D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2010.
- ПОДСКАЛСКИ 2010: Подскалски, Герхард. *Средњовековна теолошка књижевност у Бугарској и Србији (865-1459)*. Београд: Православни Богословски Факултет, 2010.
- РОЦЕРСОН-МЕКЕЈ 1977: Rogerson, J. W.- McKay, J. W. *Psalms 51-100*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- ТРИФУНОВИЋ 2009: Трифуновић, Ђорђе. *Стара српска књижевност*. Београд: Чигоја, 2009.

ИЗВОРИ

- СВЕТИ САВА 1998: Свети Сава. *Сабрана дела (приредио и превео Томислав Јовановић)*. Београд: Српска Књижевна Задруга, 1998.
- СВЕТИ САВА 2005: Свети Сава. *Сабрана дела (приредила и предговор написала Љиљана Јухас-Георгиевска)*. Београд: Политика, 2005.
- ЈЕВТИЋ 2000: Јевтић, Атанасије. *Псалтир са девет библијских песама*. Врњачка Бања, 2000.

Darko J. Krstic

PSALM 55 AS A CRITERION FOR EVALUATING THE RELATIONSHIP BETWEEN SAINT SAVA AND THE ABBOT OF STUDENICA MONASTERY SPIRIDON

Summary

A great example of the importance of being acquainted with the Bible, and especially with the text of the Psalms, for the correct understanding of the medieval Serbian literature is Saint Sava's using Ps 55, 13-14 in his *Letter to Spiridon*. In Saint Sava's *Typica*, the reading of the Psalms was an every day activity. The monks from the monasteries he had established were continually reading the Psalms. Therefore, we can rightly assume that they knew the Psalms by heart and that they were able immediately to grasp Saint Sava's allusions on the text of Psalms in his writings. Accordingly, it would be quite logical to say that abbot Spiridon understood the ironic addressing of Saint Sava, describing him with the words of Ps 55, 13-14. Had Saint Sava viewed Spiridon as a true and loyal friend he wouldn't have addressed him with the words of Ps 55, 13-14. Therefore, the relationship between Saint Sava and abbot Spiridon cannot be so harmonious as modern medieval philologists assume on the basis of the general tone of the *Letter to Spiridon*.

Key words: Saint Sava, abbot Spiridon, Psalm 55, friendship, betraying, irony.

